

Općina Široki Brijeg prva je Općina u BiH koja je počela na svome ozemlju sustavno istraživati o stradanjima u Drugom svjetskom ratu i poraću

AKO SU MOGLE NAŠE BAKE, MOŽEMO I MI

Razgovor s Mirom Kraljevićem, načelnikom Općine Široki Brijeg

► Razgovarao: Krešimir Šego

Naš sugovornik je gospodin Miro Kraljević, načelnik Općine Široki Brijeg. Više je razloga ovomu razgovoru, a jedan od njih je taj što je Općina Široki Brijeg prva u BiH osnovala Povjerenstvo za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskoga rata i poraća.

Od demokratskih izbora prošlo je dvadeset godina, od svršetka rata u BiH uskoro će petnaest godina, a Vaša je Općina prva u BiH nedavno ustrojila Povjerenstvo za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskoga rata i poraća. Što je kočilo ili ometalo da se s time započne prije, naš odnos prema mrtvima ili nešto drugo? Naime, dobro znamo da je u tom razdoblju stradao velik broj pripadnika našega naroda – i civila i vojnika.

Rušenjem komunističkoga režima 1990. velik je dio javnosti od nove demokratske vlasti očekivao rasvjetljavanje tragičnih događaja koji su se zbili krajem Drugoga svjetskoga rata te predstavljanje prave istine. Zacijelo je kod nove demokratske vlasti postojala volja, ali taj očekivani proces opravdano je omeo nametnuti nam rat, a potom i dugogodišnja politička

borba u rješavanju položaja hrvatskoga naroda u ovakvoj državnoj tvorevini. Bilo je i straha jer su se živeći svjedoci bojali pričati o tim teškim i opasnim vremenima. Ipak, iako s velikim odmakom, širokobriješka je Općina prva u BiH pristupila sustavnom prikupljanju podataka ustrojavajući Povjerenstvo za obilježavanje i uređivanje grobišta Drugog svjet-

skog rata i poraća na području općine. Povjerenstvo je počelo s radom u rujnu prošle godine i do danas ostvarilo zavidne rezultate.

Koji su prvi zadatci Povjerenstva? Je li se počelo što konkretno raditi na terenu?

Zadaća Povjerenstva je doći do što vjerodostojnijih podataka o svim grobištima i stratištima

na području općine Široki Brijeg, uzeti iskaze od još živućih svjedoka ili poznavatelja strašnih i nemilih zločina, obilježiti i istražiti lokacije i sve to pismeno dokumentirati. To je potrebno uraditi zbog jedine i prave istine o tom vremenu, a civilizacijski je, ljudski i kršćanski da svaka žrtva ima obilježeno vječno počivalište.

Što pokazuju prve otkopane masovne grobnice u Knešpolju? Je li već utvrđeno o kojim je žrtvama riječ, barem glede dobi, spola i pripadnosti vojnim postrojbama ili je riječ o civilima?

Na lokalitetu Dubrava u Knešpolju otkopane su tri masovne grobnice. U tim trima grobnicama pronađeni su posmrtni ostatci 28 žrtava. Prema pronađenim dijelovima odora, čizama i vojnih pločica tu je zacijelo stradao i određeni broj vojnika, čini se njemačkih, dok se o ostalim žrtvama bez DNK analize ne može ništa reći. Pretpostavlja se da su u ovim masovnim grobnicama civili iz okolnih mjesta kao i s područja općine Čitluk i Ljubuški. Isto tako, postoji svjedočanstvo još živućeg svjedoka da je ovdje pogubljen jedan fratar. Najvjerojatnije je doveden iz fratarske mlinice na Lištici. Također se pretpostavlja da bi u ovim masovnim grobnicama mogla biti pokopana i trojica fratara odvedenih i nestalih iz Izbična.

Imate li podatke o mogućem broju grobišta na području Vaše općine i na temelju čega ste došli do tolikoga broja?

Prostor općine Širokog Brijega pun je neistraženih Jazovki i

Hudih jama o kojima se dugo šutjelo. Širokobriješka stratišta, masovne grobnice i grobišta – od fratarskog skloništa, Stražnice, Dubrave u Knešpolju, Kuljića kuće

i mnogih, mnogih drugih mjesta na ovim prostorima gdje su partizanska vojska, KNOJ, OZNA i UDBA počinili krvoločne zločine – napokon treba dostojno istražiti, obilježiti i dokumentirati. Povjerenstvo je na početku svoja rada tiskalo prigodnu brošuru i upitnik o prijavi grobišta iz Drugoga svjetskoga rata i poraća. Na temelju do sada prikupljenih podataka na području naše općine poznate su 74 lokacije masovnih i pojedinačnih grobišta.

Kakvo je stanje sa svjedocima stradanja? Naime, poznato je da se od 1945. do 1990. i nije smjelo javno govoriti o tim žrtvama, zapravo se više šaputalo nego naglas govorilo jer se za takve razgovore išlo u zatvor. Otvaraju li svjedoci dušu?

Zbog velikog vremenskog odmaka od počinjenih zločina većina svjedoka je umrla, a poneki živući, zbog zlokobnih komunističkih metoda koje im odzvanjaju u podsvijesti, još uvijek potišo i nerado govore o tome. Manji broj hrabrijih ipak je spreman surađivati jer su svjesni da samo oni mogu pomoći u saznanju prave istine.

Znade se otprilike broj grobišta. Tko su ubojice? Je li i to

zabilježeno i dokumentirano?

Prema mojim procjenama, na prostoru općine Široki Brijeg zacijelo se nalazi više od stotinu pojedinačnih i masov-

nih grobnica. Prilikom rađanja ideje o ustroju ovog povjerenstva i opisa poslova koje bi ono trebalo uraditi, nije postavljena zadaća da se traže izvršitelji zločina i ubojice nego humana gesta da svaka žrtva treba imati dostojno obilježeno grobno mjesto. Posao procesuiranja i kažnjavanja zločina je na drugim nadležnim državnim institucijama.

Imate li svjedočenja egzekutora ili barem pripadnika postrojba koje su u tome sudjelovale?

Koliko je meni poznato, nema svjedočenja nijednog zločinca, a prema pisanim dokumentima iz tog vremena poznato je koje su komunističko-partizanske jedinice bile na ovom prostoru i počinile zločine. Mislim da na temelju tih dokumenata ne bi bilo teško odgonetnuti ako ne izvršitelje, a onda barem nalogodavce i odgovorne.

Je li negdje zapisano da su komunističko-partizanski sudovi sudili nekome od tih ubojica?

Nigdje do sada nisam pročitao ili čuo da je za krvave zločine počinjene na ovim prostorima netko od ubojica (zločinaca) iz komunističko-partizanskih jedinica bio

osuđivan. Da budemo poštteni, to se od njih nije moglo ni očekivati.

Na žalost, ni u Hrvatskoj ni u BiH do dana današnjega, a prošlo je 65 godina, nitko nije optužen a kamoli osuđen za masovne zločine. Imate li dokumente na temelju kojih bi se barem mogao pokrenuti kazneni postupak?

Republika Hrvatska i države u okruženju pravno su uređenije od BiH pa se očekivalo da se počne s postupcima i procesuiranjem za masovne zločine koje su komunisti-partizani počinili krajem Drugoga svjetskoga rata. Međutim, to se iz raznoraznih razloga nije dogodilo. Kada tako uređene države nisu ništa napravile na tom planu, teško je očekivati od jedne općine u ovako (ne)uređenoj državi da pokrene takav kazneni postupak iako postoje mnogi dokazi i dokumenti.

Znademo da je iz samostanske zajednice na Širokom Brijegu stradao velik broj fratara. Za grobove mnogih ne zna se ni danas. Pretpostavljate li ima li još fratara pokopanih u grobištima na Širokom Brijegu, osim spomenutog Knešpolja?

Po svemu sudeći takvih grobišta više nema, ako pretpostavimo da su i ubijeni iz Izbična u masovnoj grobnici u Knešpolju. No, Povjerenstvo će istražujući masovne grobnice na Širokom Brijegu tražiti i pobijene fratre možda pokopane ovdje. Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«, odnosno vicepostulator fra Miljenko Stojić i fra Ante Marić daju velik prinos u radu Povjerenstva prenoseći iskustvo koje su stekli istražujući masovne grobnice u Zagvozdu i Vrgorcu. Zajednička grobnica franjevacu mučenika nalazi se u crkvi Uznesenja Blažene Djevice

Marije na Širokom Brijegu gdje su do sada pokopani zemni ostatci dvadesetdvojice identificiranih fratara. Nju puk rado posjećuje i pred njom se moli. Drago mi je to, kao i to da Povjerenstvo i Vicepostulatura zajednički uspješno rade.

Široki Brijeg, uostalom kao i sva mjesta u BiH u kojima žive Hrvati, bilježi velik broj žrtava u Drugom svjetskom ratu, pogotovu poraću. Jeste li popisali žrtve i koliki je točan njihov broj? Zna li se broj civilnih žrtava i broj vojnika?

U vrijeme komunizma o velikim se žrtvama hrvatskoga naroda vrlo malo smjelo govoriti, a posebice o Širokobriježanima kojih, računa se, ima oko 2.300. Gotovo sve širokobriješke žrtve, neovisno o tome bili vojnici ili civili, proglašene su neprijateljskim. Za većinu koja je stradala

Padom komunizma puk je na mjestu masovnih grobnica u Knešpolju postavio skromno obilježje

Skupljanje posmrtnih ostataka u privremene kartonske kutije (već su zamijenjene limenima)

poslije službenog prestanka rata ni danas se ne zna mjesto, vrijeme i način stradanja. Većina župa napravila je popis žrtava koje bi trebalo objediniti i s lokacijama grobišta objaviti u Žrtvoslovu općine Široki Brijeg. U Žrtvoslovu je potrebno napraviti sveobuhvatnu analizu: od starosne dobi, pripadnosti vojsci, civilima, spolu i dr.

Često smo u prilici čuti ili pročitati da je u Drugom svjetskom ratu i poraću stradalo oko 10% hrvatskoga pučanstva. Koliki je taj postotak u širokobriješkoj općini?

Prema nekim procjenama računava se da je Široki Brijeg tada mogao imati nešto više od 12.000 stanovnika, a 2.300 žrtava što u postotcima znači oko 20%.

Kada ih je najviše i gdje ubijeno?

Mislim da se za većinu ne zna mjesto stradanja jer je većina nastala poslije završetka rata na Križnom putu i Bleiburgu. Jedan dio Širokobriježana koji su se nalazili u jedinicama hrvatske vojske stradao je u ratnim operacijama,

a stradalih je bilo i u njemačkim postrojbama. Manji dio civila poginuo je u ratu dok ih je većina likvidirana odlukama prijekih sudova poslije rata. Likvidacije su vršene sve do 1952.

Kakav će biti daljnji tijek djelovanja Povjerenstva?

Što slijedi nakon iskopavanja i utvrđivanja točnog broja stradalih čija su tijela nađena u grobištima? Hoće li se pokušati s njihovom identifikacijom, hoće li biti pokopani na mjestu stradanja ili namjeravate nešto drugo?

Iskapanja, ekshumacije i identifikacije traže angažiranje stručnih osoba, a samim tim i velika financijska sredstva. Općina svojim proračunskim sredstvima nije u mogućnosti pratiti te aktivnosti. Prirodno je da ćemo se obratiti svim relevantnim institucijama da nam pomognu u financiranju tog financijski zahtjevnog projek-

ta. Povjerenstvo će nastaviti s dokumentiranjem i prikupljanjem podataka, a prema financijskim mogućnostima vršiti iskapanja, ekshumacije i identifikacije. Općina je za sve ekshumirane neidentificirane žrtve osigurala zajedničku grobnicu u groblju Mekovac, a svi identificirani bit će predani rodbini.

Iz dosadašnjeg iskustva u radu Povjerenstva što biste preporučili drugim općinama?

Ovo je velik i nadasve human projekt. Ne smijemo dopustiti da se barem ne označe mjesta stradanja nevinih žrtava. Ako su naše bake krišom išle paliti svi-

jeću u ona zlo- kobna vremena, danas je ljudski da te grobove, koji se nalaze izvan groblja, obilježimo i ne prepustimo ih vremenu zaborava. Neke općine u okruženju

zanimale su se za naše djelatnosti (Ljubuški, Neum) i nadamo se da će ih se što više uključiti u ovaj projekt. Mi im sa svojim iskustvima stojimo na raspolaganju.

Gospodine Kraljeviću, hvala Vam na ovom razgovoru. Povjerenstvu želimo uspješnost u radu, da se konačno dostojno obilježe mjesta stradanja nevinih žrtava, a vaša inicijativa neka bude uzor djelovanja ne samo spomenutim nego i svim drugim općinama na čijem se području nalaze desetljećima prešućivana stratišta hrvatskoga naroda. ✍

U ratno i poratno vrijeme ubijeno je oko 20% tadašnjeg širokobriješkog pučanstva. Povjerenstvo će posao istraživanja na ozemlju općine dovesti do kraja.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vaticanskog sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podržavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

Stopama pobijenih

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subrača«, III.,
2 (5), Humac, 2010.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:

Vicepostulatura, Trg sv. Ante 1,
88320 Ljubuški – Humac, BiH;
Vicepostulatura, p. p. 1,
20352 Vid, RH

Veza:

tel.: (039) 832-582
faks: (039) 832-585
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Godišnja pretplata:

BiH 6 KM, RH 24 KN, EU 6 EUR,
SAD i Kanada 10 USD

Slanje pretplate i dobrovoljnih
priloga (s naznakom za što):

a) poštanskom uputnicom

b) UniCredit Bank d.d. Mostar,

poslovnica Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 381602276649744

devizni račun (inozemstvo):

IBAN: BA393381604876650839

SWIFT: UNCRBA22

Cijena pojedinog primjerka:

3 KM; 12 KN; 3 EUR; 5 USD

ISSN: 1840-3808

Riječ urednika

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Uistinu mi je drago da vam može podariti peti broj ovog našeg glasila. Češće nije moglo izlaziti jer smo najprije željeli prikupiti svjedočanstva još živućih svjedoka i dokumentaciju koja je u posjedu dobrih ljudi. Usput smo još mnogo toga pronašli pa Vicepostulatura danas raspolaze s dovoljno svjedočenja i dokumentata te može privoditi kraju ovo pripremno razdoblje. Znam, svi vjerujemo da su ubijeni franjevci umrli mučeničkom smrću, ali treba to potkrijepiti dokazima i pričekati da ih Crkva prihvati.

Ponovno pozivam sve one koji što-god znaju, ili imaju dokumente koji bi nam bili od pomoći, da stupe u doticaj s Vicepostulaturom. Učinimo svi zajedno da ubijeni hercegovački franjevci jednoga dana postanu blaženima i svetima, odnosno da ih Crkva proglasi mučenicima.

Po prvi put uvodimo poglavlje Istraživanja. Podrazumijeva se da ne možemo stajati iza svakoga navoda ili iza svakoga stila napisa. Isto tako napisi ne smiju prelaziti određenu granicu, ne smiju se razračunavati i moraju bitno pridonositi pronalasku istine.

Ponovno je glasilo »obojeno« iskopavanjima posmrtnih ostataka ubijenih.

Ovaj smo put na Širokom Brijegu, u Knešpolju, tražili barem jednog našeg pogubljenog brata. Uskoro ćemo to učiniti i u Ljubuškom. Imamo još dojavu o masovnoj grobnici na Biokovu i time je naša potraga za sada dovršena.

Ovo naše glasilo i nadalje će izlaziti jednom u pola godine. Nastojat ćemo biti zanimljivi i na korist čitateljstvu. Mislim da smo ga već sadržajno i grafički oblikovali. Ostalo nam je još uravnovjesiti broj čitatelja. Zbog toga sljedeći put više primjeraka šaljem samo onima koji su barem djelomično podmirili pretplatu. Ispričavamo se odmah svima onima koji su to smetnuli ili imaju neki drugi opravdan razlog. Samo nam javite i primjerci opet stižu. Ako biste željeli širiti glasilo, a ne možete to novčano podnijeti, spremni smo vam ga slati i besplatno. Važno je da se istina promiče i za to će se uvijek naći dovoljno sredstava, između ostaloga zahvaljujući i darovateljima.

Držimo se i dalje zajedno i nitko nas ne će uspjeti pobijediti. Naša ubijena braća zacijelo će nam biti zahvalna.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Glas o znakovima	42
Povijesne okolnosti	7	Razgovor	44
Stratišta	9	Podlistak	48
Istraživanja	26	Izdavaštvo	59
Glas o mučeništvu	38	Darovatelji	59